

Met trekschuit en draagstoel

EGODOCUMENTEN
deel 32

Met trekschuit en draagstoel

Jan Alensoons Dag-register van een reijs door
Vrankrijk, Italie, Switserland ende Duijtschland
in 1723 en 1724

Uitgegeven met inleiding en commentaar door
HELEN H. METZELAAR

Hilversum
Verloren
2014

In de reeks Egodocumenten verschijnen autobiografieën, dagboeken, brieven, reis-journalen e.d. De nadruk ligt op de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw. De teksten worden uitgegeven met een inleiding en annotatie; zonodig worden ze vertaald in het Nederlands. De redactie bestaat uit R.M. Dekker, Arianne Baggerman, G.J. Johannes en Pieter Stokvis.

Deze publicatie kwam tot stand dankzij financiële bijdragen van de J.E. Jurriaanse Stichting, Stichting Fonds voor de Geld- en Effectenhandel en Stichting de Zaaier.

Illustraties op het omslag: voorzijde, De regenten van het Catharina- en Caeciliagasthuis zie p. 13; achterzijde, Venetiaans stadsgezicht met de bocht van het Canal Grande en de Ponte Rialto. Atelier van Canaletto, 1707-1750. Rijksmuseum, Amsterdam.

ISBN 978-90-8704-442-8

© 2014 Helen H. Metzelaar & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak Rombus, Hilversum
Omslagontwerp Robert Koopman, Hilversum
Druk en brochage Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
De familie Alensoon	8
Jan Alensoon en de muziek	9
Doctor in de rechten en daarna	11
De grote reis: route, vervoer, logement	13
Italië	17
Sociale omgang	19
Zingen: veel en graag	20
Professionele zangers	22
Religie	24
Gebruiken en praktijken	25
‘Een schoone groote manlijkheid’	26
Terug in Holland	28
Alensoons publicaties	28
Een eenzaam einde?	31
Het manuscript en verantwoording van de uitgave	32
Dankwoord	38
Dag-register van een korte reijs door eenige gedeeltens van Vrankrijk, Italië, Switserland ende Duijtschland, gedaan door mij, Mr. Jan Alensoon, in de jaaren 1723 en 1724	39
Parijs en omgeving: 18 september tot 5 oktober	42
Lyon: 10 tot 17 oktober	55
Turijn: 23 oktober tot 30 december	63
Milaan: 1 tot 22 januari 1724	73
Venetië: 8 februari tot 8 maart	116
Napels: 1 tot 5 april	159
Rome: 12 april tot 22 mei	172
Florence: 26 mei tot 2 juni	245
Genua: 10 juni tot 10 juli	261
Turijn: 13 juli tot 9 augustus	269
Genève: 15 tot 20 augustus	283

Alensoons noten	307
Alensoons Bladwijser	313
Bijlage 1	357
Literatuurverwijzingen door Alensoon	
Verklarende woordenlijst	360
Literatuur	367
Namenregister	372

Inleiding*

Een grote reis naar Frankrijk en Italië was in de zeventiende en achttiende eeuw een vrij gebruikelijke afronding van de universitaire opleiding van zonen uit welgestelde families in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Er zijn tientallen verslagen van een dergelijke *Grand Tour* in handschrift overgeleverd. Uit deze verslagen blijkt altijd een grote belangstelling voor cultuur, en dat betreft dan vooral architectuur en beeldende kunst. Beschrijvingen van kerken en paleizen en van schilderijen en beelden zijn in deze verslagen in overvloed te vinden. Belangstelling voor de muziekcultuur in Frankrijk en Italië is echter zelden aanwezig, laat staan uitvoerige beschrijvingen van muziekwerken en hun componisten en uitvoerders. Dat geldt ook voor vergelijkbare reisverslagen van Engelse en Duitse reizigers. Uitzonderlijke voorbeelden van ‘muzikale reisverslagen’ uit de achttiende eeuw zijn de verhalen van Charles Burney, in druk verschenen in 1771 en 1773, en die behoren dan ook meteen tot de belangrijkste bronnen voor de achttiende-eeuwse muziekgeschiedenis.

Een bewaard gebleven dagboek van een reis waarin ook veel aandacht aan muziek wordt gegeven, is van de Leidenaar Johannes (Jan) Alensoon (gedoopt 14 september 1683-begraven 26 oktober 1769). Zijn manuscript draagt de titel ‘Dag-register van een korte Reijs door eenige gedeeltens van Vrankrijk, Italie, Switserland ende Duijtschland, gedaan door mij, Mr. Jan Alensoon, in de jaaren 1723 en 1724’. Dit dagboek van 482 pagina’s en een register van 64 bladzijden is gebonden in blank gestempeld perkament en bevindt zich bij Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam.¹

* In deze inleiding worden citaten uit Alensoons dagboek gevolgd door de oorspronkelijke paginanummering. Een eerdere versie van de inleiding verscheen in *De Achttiende Eeuw* 43 (2011) 2 onder de titel ‘De grote reis van Jan Alensoon (1683-1769): van zijn gezang was “ieder een verستelt en verwondert”’, 175-208. In 2013 werd een bundeling van de passages met betrekking tot muziek uitgegeven: H. Metzelaar (red.), ‘Verwondering over mijn gezang’. Jan Alensoons muzikale ontmoetingen op zijn reis naar Italië, 1723-1724 (Amsterdam: Panchaud). Zie ook H. Metzelaar, ““Wonderbaarlijke schoone kunst”, de muzikale reis van Jan Alensoon naar Italië”, in: *De Boekenwereld* 30 (2014) 1, 44-49.

¹ Bijzondere Collecties, Universiteit van Amsterdam, hs. XV-E-25. Volgens prof. dr. J.A.A.M. Biemans, voormalige conservator handschriften aan de Universiteit van Amsterdam, werd het manuscript in 1953 door de universiteit aangekocht.

Alensoons reis, die iets meer dan een jaar duurde, was echter geen educatie-reis in de gebruikelijke zin. Hij was bijna veertig toen hij in 1723 uit Leiden vertrok, had rechten gestudeerd en was al in 1707 gepromoveerd. Sindsdien had hij zich ontwikkeld tot een erudiet lid van de Leidse elite.

DE FAMILIE ALENsoon

De naam Johannes of Jan was gebruikelijk bij de opvolging van de achtereenvolgende Alensoon-generaties. Een van de eerste Alensoons die zich in Leiden vestigde was de karmozijnverver Jan Alensoon, op 14 november 1602 te Zwolle geboren.² Als 'jongman van Swol' trouwde hij in Leiden in 1627 met Susanna van de Capelle, die niet lang daarna overleed. Vermoedelijk bleef dit huwelijk kinderloos en in 1644 hertrouwde hij met Katelijn (Catharina) Ijpelaer.³ De zes kinderen uit dit huwelijk werden allen in Leiden gedoopt, de eerste in de Pieterskerk in 1645, de volgende vijf in de Hooglandse Kerk.⁴ Blijkbaar profiteerde de karmozijnverver Jan Alensoon goed van de bloeiende Leidse lakenindustrie, want hij verzamelde een kunstcollectie en betaalde het leergeld van de kunstschilder Pieter de Ring.⁵

Zijn vierde kind, Jan Alensoon jr., gedoopt op 3 augustus 1651, werd op 6 augustus 1664 ingeschreven aan de Leidse universiteit.⁶ Hij was toen pas dertien geworden. Inschrijving leverde familieleden vele privileges op, zoals vrijstelling van belasting op wijn en bier. Ook waren lidmaten vrijgesteld van bepaalde stedelijke plichten, zoals de inkwartiering van soldaten.⁷ Net als zijn vader, werd Jan Alensoon jr. karmozijnverver. In 1674 trouwde hij met Sara van de Velde in de Hooglandse Kerk; het echtpaar woonde aan de Oude Rijn in Leiden. Twee jaar eerder, in het rampjaar 1672, was hij ingedeeld in het burgerwachtkorps van kapitein Andries van Groenendijck. Zij moesten de Gouwsluis buiten Alfen bewaken tegen de Fransen. Na terugkeer in Leiden weigerde Alensoon zijn loon; volgens overlevering werd hij toen met een gouden penning vereerd.⁸ Mogelijk droeg deze penning mede bij aan de grote belangstel-

2 Karmozijn: hoogrode of purper verfstof; ook een soort weefsel.

3 Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek I, 73-74. Ondertrouw in Leiden op 2-11-1644, gehuwd 22-11-1644. www.progen.nl nr. 1475 en 1642.

4 P.J.M. de Baar, 'Beknopte genealogie Alensoon', in: *Genealogische bijdragen Leiden en omgeving* 4 (1989) 9, GE 97-99.

5 E.W. Moes, 'Pieter de Ring', in: *Oud Holland* 6 (1888), 176.

6 W.A. du Rieu, *Album Studiosorum Academia Lugduno-Batavae 1575-1875* (Den Haag 1875), col. 518.

7 M. Zoeteman-van Pelt, *De studentenpopulatie van de Leidse Universiteit, 1575-1812* (Leiden 2010), 33 en 59-64.

8 A.J. van der Aa, 'Alensoon (Jan)', in: *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, dl. 1 (1852), 172. Zie

ling voor gedenkpenningen van zijn neef, onze Jan Alensoon.

De jongere broer van Jan Alensoon jr. was Caspar, die stamvader werd van een vermogend achttiende-eeuwse Leids koopmansgeslacht. Gedoopt op 21 september 1657, liet hij zich eind 1677 inschrijven als student medicijnen aan de Leidse universiteit.⁹ Deze studie maakte hij kennelijk niet af. Op 26 januari 1682 ging hij in ondertrouw met Johanna du Pré (de Pree, de Pre) uit Hillegom.¹⁰ Het echtpaar woonde aan de zuidzijde van de Oude Rijn, tegenover het Amsterdamse Veer. Caspar Alensoon was een van de weinige mannen die de stap vanuit de handel naar het stadsbestuur maakte.¹¹ Zijn status als deftige Leidse burger werd onderstreept door zijn regentschap van het Elisabethgasthuis van 1696 tot 1714.¹² De auteur van het hier uitgegeven reisverslag was het eerste kind van Caspar en Johanna, Jan (Johannes) Alensoon, gedoopt op 14 september 1683 in de Hooglandse Kerk te Leiden.¹³ Er zouden nog zeven kinderen volgen, van wie er zes in de Hooglandse Kerk werden gedoopt en een in de Pieterskerk. Van deze acht kinderen stierven vier op jonge leeftijd.¹⁴

Vermoedelijk ging Jan naar de Latijnse school als voorbereiding op een academische studie. In navolging van zijn oom en naamgenoot werd ook Jan op zeer jonge leeftijd geregistreerd aan de Leidse universiteit. Op 9 september 1695 vermeldt het studentenregister zijn inschrijving als veertienjarige, terwijl hij in werkelijkheid pas twaalf was.¹⁵ Op dezelfde dag werden nog acht jongens ingeschreven, de jongste was elf, de oudste vijftien.

JAN ALENsoon EN DE MUZIEK

In Leiden ging er een grote muzikale impuls uit van de universiteit, die in 1575 opgericht was als eerste universiteit in de Noordelijke Nederlanden. In 1686 werd de functie ‘musicus academiae’ ingesteld, met als voornaamste taak het verzorgen van muziek bij feestelijke gelegenheden zoals inauguraties en jubilea. Vele musici kwamen naar Leiden, vaak uit het buitenland. Een belang-

ook P.J. Blok en P.C. Molhuysen, ‘Alensoon (Jan)’ in *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, dl. 1 (1911), 73-74.

⁹ Rieu, op. cit., col. 618.

¹⁰ Regionaal Archief Leiden, Doop-, trouw- en begraafboeken, Leiden Nederlands Hervormd Ondertrouw (1575-1795), folio Y-006v.

¹¹ M.R. Prak, *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad: Leiden 1700-1780* ([Amsterdam] 1985), 129 en 335, n. 80.

¹² *Ibid.*, 369.

¹³ Regionaal Archief Leiden, Doop-, trouw- en begraafboeken Leiden, 350, inv.nr. 240, scan 175.

¹⁴ De Baar, op. cit., 98.

¹⁵ Rieu, op. cit., col. 737.

rijke factor in de aantrekkingskracht voor deze musici was dat wanneer zij als privédocenten werkten, zij door de rector magnificus 'naar gewoonte' werden ingeschreven, en zodoende van dezelfde privileges als studenten konden profiteren.¹⁶ Zo groeide Leiden in de achttiende eeuw uit tot een van Nederlands meest bekende centra voor muziek. Tussen 1675 en 1800 waren 'vele musici en aanverwante lieden, waaronder organisten, muziek- en dansmeesters, instrumentbouwers, enz. kortere of langere tijd ingeschreven bij de universiteit, met name om als muziekleraar en als instrumentenbouwer de heren studenten te kunnen bedienen. De grootste aantallen ingeschreven musici vindt men in het tweede kwart van de achttiende eeuw.'¹⁷

Als jonge knaap had Alensoon de beginselen van de muziektheorie geleerd, zoals blijkt uit een tweede manuscript dat zich eveneens in de Universiteit van Amsterdam bevindt: 'J. Alenzoon, Volstrekt onderwijs en noodzakelijke kennis toebehoorende zoo wel tot alle muziq als tot het clavecimbaal en verders tot de bas generaal en psalmen'.¹⁸ Het nette, schoolse handschrift vermeldt de namen van de noten, de 'waardij der noten, maaten & pausen' en een korte samenvatting van de voornaamste regels voor het basso-continuo spel. Hierop volgen alle 150 psalmen, netjes overgeschreven, met daarbij een becijferde baslijn. Het voorwoord vermeldt dat dit gedaan is 'na de regels van Dr. L. Zumbach'.¹⁹ In de barokmuziek bestond de basso-continuo praktijk uit het improviseren van een begeleiding op basis van de gegeven baslijn en de cijfers bij deze baslijn, de zogenaamde becijferde bas. Door het oefenen van psalmbegeleidingen kon de jonge Alensoon een becijferde baslijn leren spelen.

Muziekles kreeg hij van Lotharius Zumbag (of Zumbach, 1661-1727). Dit blijkt uit de opdrachttekst van *Institutiones musicae of korte onderwijzingen rakende de practyk van de musyk* (1743), geschreven door zoon Coenraad Zumbag van Koesfelt (1697-1780) en opgedragen aan Alensoon.²⁰ Lotharius Zumbag, een rooms-ka-

16 Zoeteman-van Pelt, op. cit., 77. De Leidse Academie wilde zo veel mogelijk inschrijvingen, waarbij ook zo veel mogelijk 'honorati' omwille van de eer van de universiteit.

17 Rudolf Rasch, 'Geschiedenis van de muziek in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, 1572-1795', hoofdstuk 14, pag. 8, www.let.uu.nl/Rudolf.Rasch.

18 Bijzondere Collecties, Universiteit van Amsterdam, Toonkunst 207-A-10. De wereldlijke werken zijn in een ander handschrift geschreven.

19 Lothar Zumbach van Coesfeld, 'Tractatus de compositione musica', collegedictaat [ca. 1688-1693]. Koninklijke Bibliotheek MS 70-J-11.

20 [Coenraad Zumbag], [2-3v]. De auteur van dit boek is op de titelpagina slechts aangeduid als 'Een Liefhebber van deze Kunst', maar de opdrachttekst sluit met de naam Coenraad Zumbag. Voor meer over Coenraad Zumbag de Coesvelt, zie A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, dl 3, 598, en J.T. Bodel Nijenhuis, 'De Leidsche medicinae doctor Conradus Zumbag de Koesvelt', in: *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1865), 41-58.

tholieke Duitse geleerde, kwam in 1688 naar Leiden, waar hij filosofie en muziek doceerde.²¹ In 1693 gepromoveerd in de geneeskunde, werd hij later lector in de sterrenkunde. Daarnaast bleef hij actief als musicus, dirigeerde concerten in het Leidse Academiegebouw en was organist van de Pieterskerk van 1699-1707.²²

DOCTOR IN DE RECHTEN EN DAARNA

Als afronding van Alensoons universitaire studie verscheen op 2 november 1705 zijn disputatie in druk. Deze juridische disputatie, bestaande uit twaalf stellingen, droeg hij op aan zijn vader, in vertaling: 'Voor Caspar Alensoon, voortreffelijke vader, en om hem [met deze opdracht] te eren in alle gehoorzaamheid en liefde'.²³ Vervolgens vond op 8 januari 1707 de promotieplechtigheid plaats en werd hij doctor in de rechten. Ditmaal werd zijn naam in het Leids Academicum Studiosorum gespeld als Alencon.²⁴ Zijn doctorstitel in de rechten gold als een goede voorbereiding op een eventuele bestuurlijke loopbaan.

Behalve zijn aanstelling sinds 1720 als regent van twee charitatieve instellingen (zie onder), is niet bekend of Alensoon ergens werkzaam was voordat hij in 1723 op reis ging. In 1714 overleed zijn vader op 57-jarige leeftijd. Als oudste man in het gezin droeg Jan nu de verantwoordelijkheid voor zijn twee zussen en moeder. Zijn moeder veranderde haar testament: mocht zij overlijden, dan zou Jan voogd worden van de twee minderjarige kinderen, Catharina, geboren in 1692, en Johanna Susanna, geboren in 1698. Drie jaar na het overlijden van zijn vader, overleed ook Catharina op vijftientigjarige leeftijd.²⁵

Het zal in deze tijd zijn dat zich een vriendschap ontwikkelde tussen Alensoon en de kunstschilder Frans van Mieris jr. (1689-1763). Zij hadden veel gemeen: beiden verzamelden antiquarische boeken en hadden veel belangstel-

21 Bodel Nijenhuis, op. cit., 43.

22 Davidson, op. cit., 160, n. 21. Zie ook R. Rasch, 'Geschiedenis van de muziek in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, 1572-1795', hoofdstuk 7, pag. 12, www.let.uu.nl/Rudolf.Rasch. Eind 1708 vertrok het gezin Zumbag naar Kassel, maar in 1713 werd zoon Coenraad teruggestuurd naar Leiden, waar hij op zestienjarige leeftijd werd ingeschreven aan de Leidse universiteit. In 1724 promoveerde Coenraad in de medicijnen en werd lid van het Chirurgie Gilde. Zes jaar later werd hij benoemd tot stadsgeneesheer van Leiden, waar hij de medische zorg van de armen op zich nam. Ook werkte hij als lector in de wijsbegeerte en wiskunde aan de Leidse universiteit. Zie P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* (Den Haag 1920), dl. 4, 329; Bodel Nijenhuis, op. cit., 48; Van der Aa, op. cit., dl. 21, 69.

23 Joannes Alensoon, *Disputatio juridica inauguralis, de deposita [...]* (Leiden 1705). Oorspronkelijke opdracht: 'Casparo Alensoon, parenti optimo; omnique obsequio & pietate colendo'.

24 Rieu, op. cit., col. 796.

25 De Baar, op. cit., 98.

Afb. 1 Jan Alensoon door Frans van Mieris jr., 1718. Olieverfportret op koper, 14 x 11 cm. Museum De Lakenhal, Leiden.

ling voor munten, zegels en gedenkpenningen. In 1718 liet Alensoon een klein portret van zichzelf vervaardigen door zijn ‘seer goede vriend’ Frans van Mieris. En op zijn grote reis nam hij een ‘teekeningetje’ door Van Mieris mee, dat hij onderweg aan kunstkenners liet zien.

In 1720 werd Jan Alensoon een van de regenten van het door fusie ontstane Sint Catharina- en Caeciliagasthuis, een positie waarmee hij enige status verwierf.²⁶ Als regent was hij medeverantwoordelijk voor het dagelijks bestuur en de financiën van deze charitatieve instelling voor ‘sieke personen’, ‘drankzuchtigen’ en ‘krankzinnigen’.²⁷ In de eerste helft van de achttiende eeuw zette het verval van de Leidse textielindustrie door en nam de armoede sterk toe; de behoefte aan dergelijke opvanghuizen zal groot zijn geweest.

In 1730 schilderde vriend Frans van Mieris een groepsportret van de regenten van dit charitatieve ziekenhuis.²⁸ Het schilderij toont zes heren uit de hoogste sociale laag van Leiden.

26 H. Looijesteijn, ‘Funding and founding private charities: Leiden almshouses and their founders, 1450-1800’, in: *Continuity and Change* 27 (aug. 2012) 2, 214-16.

27 Regionaal Archief Leiden, archief 0504, St. Catharinagasthuis, I.3.6.

28 Later zou Van Mieris uitvoerig verslag doen van charitatieve instellingen in zijn *Beschrijving der Stadt Leyden* (Leiden 1762).

Afb. 2 De regenten van het St. Catharina- en Caeciliagasthuis door Frans van Mieris jr., 1730. Olieverf op doek, 141 x 226 cm. Achterste drie regenten v.l.n.r.: mr. Jan Alensoon, mr. Nicolaas Poock, Jan van Hoogmade. Voorste drie regenten v.l.n.r.: Hendrik van Toll, mr. Jacob van der Meer, Jan Sandra. Museum De Lakenhal, Leiden.

Behalve dit groepsportret, liet Alensoon zijn vriend ook twee ontwerptekeningen maken van een oude man en een krankzinnige vrouw: ‘Het Oud mannetje verbeeldt het Katharine Gasthuis; het dolle Wijfje verbeeldt het Cecilie Gasthuis en Dolhuis; te Leiden’.²⁹ Vervolgens gaf Alensoon de glasgraveur Willem Otto Robart (1696-1750) opdracht een bokaal te graveren gebaseerd op deze tekeningen.³⁰ Vermoedelijk schonk Alensoon de bokaal aan het St. Catharina- en Caeciliagasthuis ter gelegenheid van zijn afscheid als regent in 1747.

DE GROTE REIS: ROUTE, VERVOER, LOGEMENT

In 1722 overleed Alensoons moeder en werd hij voogd van zijn jongste zuster Johanna Susanna (1698-1774). Op 2 juli 1723 werd de erfenis van zijn moeder verdeeld tussen de drie overgebleven kinderen: Jan, Abraham en Johanna

²⁹ P.C. Ritsema van Eck, ‘Glasgraveur Willem Otto Robart (1696-1750)’, in: *Bulletin van het Rijksmuseum* 28 (1980) 4, 174.

³⁰ *Ibid.*, 175. De ontwerptekeningen bevinden zich in de prentenverzameling van het Regionaal Archief Leiden; de bokaal is aanwezig in Museum De Lakenhal.

Susanna.³¹ Nadat hij op 21 augustus toestemming van het Leidse gerecht had gekregen om zijn reis te maken, vertrok hij op 5 september 1723.³² Deze reis, die tot 20 september 1724 zou duren, was een kostbare onderneming. Mogelijk kon hij pas nu alles bekostigen, geholpen door zijn deel van de erfenis. Samen met zijn vriend Marcus Drabbe, begeleidden zijn broer en zuster hem tot Rotterdam, waar ze nog een laatste gezamenlijke maaltijd hebben genuttigd.³³

Zoals de meeste buitenlandse reizigers in deze tijd, ging Alensoon via Frankrijk naar Italië. Het verloop van zijn reis is goed te volgen aan de hand van de gebieden die hij passeerde en die hij noteerde in de marges van zijn verslag. In zijn eigen spelling en met zijn afkortingen waren dit: Holland, Brabant, Henegouwe, Cambresis, Picardie, l'Isle de France, Champagne, Bourgogne, Lionnois, Dauphine, Savoye, Piemont, Milanees, Ducato di Piacenza, Ducato di Parma, D. di Guastalla, D. di Mantoua, Repub. di Venetia, Ducato di Ferrara, Kerklyk Gebied, 't Ryk van Napels, Kerklyke Gebied, Toscana, Republ. di Genova, Montferrato, Piemont, Savoye, Zwitserland, Elsas, Duitschland, Gelderland, Utrecht en Holland.

Net als andere reizigers noteerde hij welke vervoermiddelen hij onderweg gebruikte en waar hij overnachtte. Zijn voornaamste vervoermiddel was de postkoets, maar hij gebruikte ook waterwegen, bijvoorbeeld een binnenschip van Willebroek naar Brussel. Zoals gebruikelijk in reisverslagen, vermeldde hij hoeveel hij moest betalen, in dit geval een gulden en acht stuivers. Waar mogelijk nam hij een trekschuit, zoals op de rivier Brenta van Venetië naar Padua. In Venetië huurde hij een gondelier, die van 's ochtends vroeg tot middernacht voor hem klaarstond met zijn gondel, behalve tijdens een lunchpauze van een uur. In Livorno ging hij op de Middellandse Zee naar Genua met een feloek, een roeischip met zeilen. Omdat deze boot geen kajuit had, moest hij 'onder de blauwen heemel' slapen. Misschien om kosten te sparen op de terugweg voer hij de Rijn af met een zeer eenvoudig vervoermiddel: 'een stuk of wat bielzen aan elkaar verbonden', en als zitplaats wat balen stro. Het laatste stukje van zijn reis, van Utrecht terug naar Leiden, was met een trekschuit.

Het reizen per postwagen of koets op ongeplaveide wegen was vermoeiend, maar Alensoon was geen type om te klagen. Waar de paarden gewisseld wer-

31 De Baar, op. cit., 98. Akte opgesteld door notaris Wolff. Jans broer Abraham toonde op jonge leeftijd artistieke aanleg; er bestaat een krijttekening van Venus en Cupido door hem ondertekend en gedateerd in 1707, in 2011 te koop aangeboden door Christie's.

32 Regionaal Archief Leiden, archief 0501A, rubriek I.1.2.1.1.2, inv.nr. 195, E.1721-1726. Het is niet bekend waarom hij toestemming nodig had om te vertrekken.

33 Helaas wordt in R. Lindeman, Y. Scherf en R. Dekker, *Reisverslagen van Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw: een chronologische lijst* (Hilversum 1994) foutief opgemerkt dat Alensoon samen met Marcus Drabbe zijn reis zou hebben gemaakt.